

Деліні М. М.
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри управління,
інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Delini M. M.
Candidate of Economic Sciences, Associated Professor,
Department of Management,
Informational-Analytical Activity and Euro Integration
National Pedagogical University named after M.P. Dragomanov

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНИХ МОДЕЛЕЙ КРАЇН ЄВРОПИ

CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY IN THE CONTEXT OF EUROPEAN SOCIAL MODELS

Анотація. У роботі досліджено основні класифікації соціальних моделей країн Європи. Взагалі, їх існує декілька, але у своїй основі вони не дуже різняться, тому в даній статті моделі соціальної політики розглядалися як північна, англосаксонська, континентальна та середземноморська. Основна їх різниця полягає в рівні участі держави в соціальному захисті населення та робочої сили зокрема; підтримки соціальної відповідальності підприємництва чи залучення його до соціальних ініціатив. Дослідження з'ясувало, що єдиної системи не існує, як і не існує найбільш ефективної; навіть ті моделі, в яких соціальна відповідальність держави, як і підприємництва, має високий рівень, там і високе податкове навантаження. Тому Україні слід вивчати досвід цих держав для формування власного ефективного механізму соціальної відповідальності підприємництва.

Ключові слова: соціальна модель, соціальна відповідальність підприємства, північна модель, англосаксонська модель, континентальна модель, середземноморська модель.

Вступ та постановка проблеми. Соціальна відповідальність бізнесу (СВБ) є похідною соціальної моделі всієї держави, тобто вона залежить від основних законодавчих та нормативних ініціатив з боку держави. Саме соціальна модель у державі виступає основним регулятором соціальної відповідальності підприємництва, вона впливає на рівень охопту працівника рівнем соціального захисту, упроваджуючи необхідні норми та підтримуючи підприємства в тій чи іншій соціальній сфері та ініціативі. У залежності від соціальної політики держави можна передбачити рівень соціальної відповідальності підприємництва. Взагалі, держава також виступає соціально відповідальним суб'єктом ринку. Досвід європейських держав може бути корисним для України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На цей час не існує єдиної європейської соціальної моделі, а відповідно, й моделі соціальної відповідальності, соціальна політика кожної європейської держави залежить від багатьох факторів. Вивчення класифікацій соціальних моделей Європи стали предметом наукових досліджень таких учених, як: Л.В. Батченко, Л. Вітте, М.В. Гурина, В.В. Дерєга, Г. Еспінінг-Андерсен, І.В. Жиглей, М.В. Каргалова, В. Кернз, В.В. Собченко та ін. Об'єднання їхніх розвідок і стане предметом дослідження даної наукової статті.

Метою даної роботи є дослідження соціальних моделей країн Європи та характер соціальної відповідальності підприємництва в залежності від цих моделей.

Результати дослідження. У цілому для виокремлення моделей соціальної політики використовуються такі критерії, як кількісні («екстенсивні») та якісні («інтенсивні») показники соціального захисту, його ідеологічне підґрунтя;

розмір виплат; ступінь та перерозподіл адміністрування соціального захисту з боку різних інститутів, таких як держава, недержавний сектор, приватні агенції та ін.

Взагалі, моделі соціальної політики відрізняються одна від одної за обсягами втручання держави в соціальні процеси, ступенем охопту громадян системою соціального захисту, зокрема на підприємстві, роллю профспілок у житті суспільства, участю самих громадян у соціальному житті країни. Саме це й обумовлює наявність численних класифікацій.

Так, В.В. Собченко зазначає, що питання про те, скільки моделей соціальної політики можна виділити і на яких підставах, є досі дискусійним, оскільки при відповіді на нього необхідно враховувати специфіку різних країн за наявності загальних ознак. При розгляді Європейською Комісією питання з розроблення уніфікованої модифікації соціальної політики для «Загальноєвропейського будинку» було виділено дві основні моделі: «бісмарківську» та «беверидзьку» [1].

«Бісмарківська модель» установлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту й успішністю професійної діяльності. Виходячи з цього, соціальні права людини в даній моделі обумовлюються тими відрахуваннями, які виплачуються нею протягом усього активного життя, тобто соціальні виплати набувають форми відкладених доходів (страхових внесків). Для цього каси страховок, керовані на паритетній або розділеній основі працедавцями і найманими працівниками, збирають відрахування із заробітної плати в установленому, як правило, колективними договорами розмірі, з яких і формуються різні професійні страхові фундації та здійснюються соціальні виплати. Тут соціальний захист повинен бути принципово

незалежним від «фінансових вливань» з боку держави. Виключення становлять сім'ї із слабкими можливостями активної трудової участі, для яких існує національна солідарність, що реалізується через спеціальні, зазвичай муніципальні, соціальні служби для малозабезпеченого населення або добродійність.

Друга ж, «бевериджська», модель виходить з того, що будь-яка людина незалежно від її приналежності до активного населення має право на мінімальну захищеність у разі захворювань, старості або іншої причини зменшення власних можливостей самозабезпечення. Невід'ємними складовими даної моделі є системи страхування через хворобу, прикріплення до яких є автоматичним, і пенсійні системи, які забезпечують мінімальні доходи всім літнім людям незалежно від їхніх минулих зусиль з відрахувань від заробітної платні (так звані «соціальні пенсії» на відміну від «професійних»). При цьому дані системи фінансуються через податки з державного бюджету [1].

Представлення про найбільш помітні розходження в підходах до соціальної політики, що існують у світі, дає класифікація Г. Еспінг-Андерсена, яка одержала останнім часом широке визнання. Вченим виділено три основні моделі соціальних держав: ліберальну, консервативну (корпоративну) і соціал-демократичну [2].

С. Лейбфрід запропонував класифікацію, яка базується на принципі «сімейної схожості». Його чотири моделі – це чотири групи країн, які характеризують переважно європейські підходи до соціального захисту:

- англосаксонська модель (залишкова) характерна для Великобританії, США, Австралії, Нової Зеландії;
- «бісмарківська» (інституціональна) модель застосовується в Австрії, Німеччині;
- скандинавська (модерна) запроваджується у Швеції, Норвегії, Данії, Фінляндії;
- латинського узбережжя (рудиментарна) реалізується в Іспанії, Португалії, Греції, Італії, Франції.

У. Лоренц, об'єднуючи типології Г. Еспінг-Андерсена та С. Лейбфрида, виокремлює чотири моделі: скандинавську, залишкову, корпоративістську та рудиментарну [3].

Останнім часом усе частіше зустрічається класифікація, яка поділяє моделі соціальної політики Європи на північну, англосаксонську, континентальну та середземноморську. Також є поділ на католицьку, консервативну, ліберальну та соціал-демократичну [1]. Усі вищезгадані класифікації моделей корелюють одна з одною, що можна представити у вигляді табл. 1.

Тепер перейдемо до більш детального розгляду цих моделей. Формування **ліберальної** (англосаксонської) моделі (обмеженої соціальної держави), яка властива таким країнам, як Великобританія, Ірландія, відбувалося при пануванні приватної власності, перевазі ринкових відносин і під впливом ліберальної трудової етики. Один з

основних постулатів класичного лібералізму – абсолютна свобода індивіда в економічній сфері. Звідси – економічна доктрина мінімального державного втручання в соціальну сферу *laissez-faire*, концепція держави – «нічного сторожа».

На початку ХХ ст. на заміну цієї доктрині невтручання, яка належала традиційному лібералізму, почав формуватися «новий лібералізм», тобто неолібералізм з ідеєю соціально-політичної держави, яка бере на себе відповідальність за кожну людину і покликана забезпечити «загальне благо» всього народу. Неолібералізм став конструктивною відповіддю на критику ортодоксальної ліберальної держави, яка виявилася нездатною гарантувати достатній життєвий рівень, право на соціальний захист і, таким чином, забезпечувати безпеку в жорстких умовах ринкової економіки.

У цілому неоліберальна концепція соціальної політики сформувалась як відображення еволюції суспільства від пріоритетів вільного підприємництва до державного регулювання економіки та інституціоналізації нових форм державного втручання в суспільне життя [3].

Виходячи з того, що, по-перше, ліберальна модель передбачає соціальну політику залишкового типу, тобто вважається, що люди, як правило, повинні бути здатними існувати в суспільстві й без соціального забезпечення, фінансування соціальної сфери здійснюється за залишковим принципом, тому реалізація ліберальної моделі залежить від наявності великого об'єму добровільної та неформальної допомоги; по-друге, відповідно до даної моделі, центральний уряд характеризує хоча й обмежена, проте загальна відповідальність за соціальний захист усіх громадян [1]. Притаманним для цієї моделі є помірковане, вкрай дозоване втручання держави в соціальну сферу; вибірковість, адресність, а не універсалізм під час розподілу соціальних виплат; посилення співробітництва між суспільним та приватним секторами в реалізації соціальних програм; розширення системи соціального страхування; активна та динамічна політика прибутків.

У цій моделі має місце високий рівень перерозподілу прибутків, тому державна система характеризується: забезпеченням мінімального рівня соціальних гарантій для значної частини населення; відносно високим рівнем зайнятості; високим рівнем податків. Дана модель цілком задовольняє своє основне призначення в умовах економічної стабільності або підйому, але при спаді і змушеному скороченні виробництва, яке супроводжується неминучим урізуванням соціальних програм, в уразливому положенні виявляються багато соціальних груп, насамперед жінки, молодь, люди похилого віку [4]. СВБ тут проявляється у тому, що держава активно підтримує підприємство та перекладає на нього частку функцій по захисту працівників, тому й рівень СВБ у ній достатньо високий.

Таблиця 1

Співвідношення європейських моделей соціальної політики

Типи моделей			
«Бісмарківська»		«Бевериджська»	
Європейська (континентальна)		Північна (нордична)	
Католицька	Консервативна	Ліберальна	Соціал-демократична
Модель досягнень		Залишкова	Інституціональна
Консервативна/етапична		Ліберальна/англо-американська	Соціал-демократична/ Скандинавська
Католицька	Корпоративістська	Ліберальна	Північна
Рудиментарна	Інституціональна	Залишкова	Сучасна

Джерело: складено на основі [1]

Наступним типом є **консервативна модель**. Консервативна (корпоративна, континентальна) модель характерна для країн із соціально орієнтованою ринковою економікою. До їх числа належать країни континентальної Європи, такі як Австрія, Німеччина, Італія, Франція. Позиції держави тут значно сильніші: бюджетні відрахування на соціальні заходи приблизно дорівнюють страховим внескам працівників і роботодавців, основні канали перерозподілу знаходяться або в руках держави, або під її контролем. Разом з тим держава прагне уступати матеріальну підтримку громадян системі соціального захисту. Завдяки цьому величина соціальної допомоги знаходиться в пропорційній залежності від трудових доходів і, відповідно, від розмірів відрахувань на страхові платежі. Відмінною рисою є «самоврядність» страхових кас, що знаходяться в спільному веденні власників підприємств і впливових профспілок, які представляють інтереси найманих робітників. Розмір гарантованих виплат у випадку безробіття залежить від виробничого стажу, а терміни виплат – від тривалості сплати страхових внесків, їхнього розміру й віку працівника. У багатьох країнах період виплат допомоги з безробіття збільшений для осіб старше 50 років [4].

Дана модель робить наголос на ринку і обов'язковому соціальному страхуванню під державним спостереженням. Через прихильність до системи соціального страхування, що зорганізується й фінансується соціальними партнерами в особі працедавців і найманих працівників, консервативна модель базується на принципі досягнень, де праця визначає подальше соціальне забезпечення [1]. Вона встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту і тривалістю професійної діяльності. В її основі лежить соціальне страхування, послуги якого фінансуються в основному за рахунок внесків страховальників. Один із базових її принципів – професійна солідарність, яка передбачає існування страхових фондів, керованих на паритетних засадах найнятими робітниками і підприємцями [2].

Взагалі, дана модель характеризується рівномірним розподілом ступеня відповідальності за долю громадян між державою та особою. Держава виступає як гарант соціального забезпечення, але воно здійснюється самими громадянами через різноманітні страхові механізми (фонди) за кошти громадян. Також має місце поміркований рівень перерозподілу прибутків, державна система характеризується такими ознаками: рівень соціального забезпечення залежить від особистого внеску громадян до страхових фондів; має місце неповна зайнятість; рівень податків та допомоги – поміркований.

У даній системі цікавим є те, що рівень податків невеликий, але й рівень допомоги теж невеликий. Консервативна модель також притаманна розвиненим країнам, де людина усвідомлює, що вона отримує допомогу, яка дорівнює зробленим внескам. У цій моделі велику увагу приділяють приватним страховим фондам [2]. Саме через них й характеризується соціальна відповідальність перед працівниками. Через високу роль профспілок як найбільш масових і соціально активних об'єднань, спостерігається міцний соціальний захист працівників із дотриманням усіх нормативів та законодавства.

Соціал-демократична модель (солідарна, скандинавська, північна) передбачає ведучу роль держави в захисті населення, а пріоритетними задачами державної соціальної політики вважаються вирівнювання рівня доходів населення і загальна зайнятість.

Чільне місце в соціал-демократичній ідеології займають проблеми соціальної справедливості, солідарності,

рівності та свободи. Рівність означає рівну цінність усіх людей і є невідмінною умовою вільного розвитку як окремої особистості, так і всього суспільства; свобода виявляється в тому, що кожен має право вільним від політичного примусу, діяти у відповідності зі своїми цілями та індивідуальними можливостями, дотримуючись при цьому солідарності. Солідарність як загальний принцип спільності людства є дуже вагомим у соціал-демократичній ідеології поряд зі справедливістю [3].

Основним принципом даної моделі є «універсалізм», тобто мається на увазі, що соціальний захист є правом усіх громадян, тому він забезпечується, головним чином, державним бюджетом [1].

Соціал-демократична модель знайшла практичне втілення в країнах північної Європи – Швеції, Норвегії, Фінляндії, Данії, а також у Нідерландах і Швейцарії. Основою фінансування соціальної сфери служить розвинений державний сектор економіки, зміцненню якого не в останню чергу сприяє дуже високий рівень оподаткування. Частка державних витрат у ВВП складає у Швеції 66%, у Данії – 61%, у Фінляндії – 56%. Основна частина цих витрат йде на задоволення потреб об'єктів соціального призначення. Досить значну частину серед них складають і трансферні платежі, завдяки яким відбувається перерозподіл національного продукту на користь найменш забезпечених шарів населення [4].

Соціал-демократична модель характеризується максимальним рівнем соціального патерналізму держави й мінімальною соціальною відповідальністю людини, має високий рівень перерозподілу прибутків та такі ознаки: рівне соціальне забезпечення всіх громадян; проведення політики повної зайнятості; високий рівень податків та допомоги; низький рівень бідності [5].

Іншими відмітними рисами даної моделі є розвинена система виробничої демократії, регулювання трудових відносин на загальнонаціональному рівні, а не на рівні окремих підприємств або галузей, використання діючих засобів, що дозволяють мінімізувати рівень безробіття [4].

Фінансування соціал-демократичної моделі базується на стабільному та високому рівні продуктивності, сильних профспілках як працедавців, так і найманих працівників і договірних відносинах між ними, які контролюються державою, тобто на розвиненому соціальному партнерстві. Передбачається, що держава фінансує соціальну сферу через систему оподаткування, при цьому вона несе відповідальність не лише за розширення і фінансування соціальної допомоги, але і за дійсне функціонування різних соціальних служб, що є можливим лише за наявності сильного, але децентралізованого управління.

Тобто ми бачимо, що основну роль у соціал-демократичній системі відіграє держава, яка виконує функції перерозподілу соціальних благ від забезпечених до найуразливіших категорій населення та регулювання соціальної відповідальності перед працівниками. Основою соціально відповідального підприємництва тут є курс на повну зайнятість населення. Висока вартість такої системи повною мірою компенсується високою соціальною захищеністю населення, відсутністю шокуючих контрастів між багатством і бідністю і, відповідно, високою політичною і соціальною стабільністю, що знову дає підстави казати про високу соціальну відповідальність в цих країнах.

Останньою є **південно-європейська модель** соціального захисту (середземноморська, рудиментарна). Вона властива Португалії, Іспанії, Греції, Ірландії та частково Італії: у цих країнах юридичні права на соціальне забезпечення повністю відсутні або мінімальні.

Соціальні служби в цих країнах розвивались несистематично, водночас обіцянки майбутньої всеохоплюючої системи соціального захисту залишаються політичним засобом забезпечення стабільності в суспільстві [3]. Лише в останні десятиліття під впливом соціально-економічних і структурних змін системи соціального захисту почали удосконалюватися. Цю модель можна вважати перехідною, саме тому тут немає чіткої організації надання соціальних послуг [5].

Основну роль відіграє сім'я та інші інститути громадянського суспільства, а соціальна політика носить переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат в доходах окремих категорій громадян [4].

Якщо розглянути італійську соціальну модель, можна зауважити наступне: тут історично склалася відмінність у доходах населення північних і південних регіонів. Починаючи з 1992 р. уряд Італії вдався до реформування галузі соціального страхування, в особливості пенсійного страхування – передбачалося поступове збільшення пенсійного віку [5].

Слід зауважити, що останнім часом майже усі розвинуті країни, які відносяться до цих типів соціальних держав, з тих чи інших причин провели соціальні реформи, змістом яких є збільшення частки приватного сектору в системі соціального захисту, а саме соціального страхування. Тобто ця модель серед представлених найменш охоплює свого працівника соціальним захис-

том. Через мінімальні соціальні права СВБ тут також не має такого високого рівня, як у попередніх моделях. Однак з проведенням реформ, які спрямовані саме на підвищення соціального захисту та відповідальності зокрема, можна прогнозувати підвищення СВБ і в цих країнах.

Висновки. Таким чином, можна сказати, що єдиної соціальної політики Європи не існує через велику кількість чинників, основним з яких є численність держав, які входять до складу цього регіону. Вчені виділяють чотири основні моделі, які різняться за своїм змістом та наповненістю соціальними зобов'язаннями держав. Однак все одно рівень соціального захисту населення цих країн є достатньо високим і міцним та створює підґрунтя для всебічного розвитку людини у суспільстві. Задля досягнення цієї мети створюються інституційні та структурні органи, приймаються програми з вивчення, дослідження, аналізу ситуації в соціальній сфері, розробки та впровадження ефективних заходів по вирішенню проблемних задач та контролю цього. Основними їх відмінностями стають: рівень впливу та регулювання держави на СВБ, а також власні ініціативи підприємців з боку поширення СВБ на працівників. Навіть перекладаючи повноваження на підприємства, держава може впливати на їхню соціальну відповідальність шляхом нормативного регулювання. Досвід європейських держав може бути корисним для України як країни з декларативною соціальною орієнтованістю.

Список використаних джерел:

1. Собченко В.В. Основні моделі соціальної політики в країнах Центральної та Східної Європи / В.В. Собченко // Серія «Державне будівництво». Електронне наукове фахове видання ХарPI НАДУ при Президентіві України. – 2011. – № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2011-2/doc/5/01.pdf>.
2. Батченко Л.В. Соціальний менеджмент в умовах євроінтеграції : [монографія] / Л.В. Батченко, Є.С. Драгомірова, М.М. Деліні. – Донецьк : ДонДУУ, 2008. – 341 с.
3. Дерєга В.В. Соціальна та гуманітарна політика / В.В. Дерєга. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lib.chdu.edu.ua/pdf/posibnuku/315/6.pdf>.
4. Жиглей І.В. Моделі соціальних держав та соціальний захист: екскурс в минуле та майбутнє / І.В. Жиглей // Вісник ЖДТУ. – 2008. – 4(46). – С. 71–79.
5. Ярова Л. Соціальна політика Європейського Союзу: етапи розвитку і правова база / Л. Ярова // Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї. – К. : Український центр політичного менеджменту, 2010. – Вип. 21. – 346 с.

Анотація. В роботі досліджені основні класифікації соціальних моделей країн Європи. Вообщє, цих класифікацій існує декілька, але в своїй основі вони не сильно відрізняються одна від одної, тому в даній статті моделі соціальної політики розглядалися як північна, англосаксонська, континентальна і середземноморська. Основна їх різниця заключається в рівні участія держави в соціальній захисті населення і робочої сили в особливості; підтримці соціальної відповідальності підприємництва або привертанні його до соціальних ініціатив. Дослідження показало, що єдиної системи не існує, як і не існує найбільш ефективною; навіть те моделі, в яких соціальна відповідальність держави, як і підприємництва, має високий рівень, там і висока податкова навантаження. Тому Україні слід вивчати досвід цих держав для формування власного механізму соціально відповідального підприємництва.

Ключевые слова: соціальна модель, соціальна відповідальність підприємництва, північна модель, англосаксонська модель, континентальна модель, середземноморська модель.

Summary. In this work the basic classification of social models in Europe are researched. Generally, there are a number of them, but basically they are not very different, so in this article, the model of social policy was seen as the northern, Anglo-Saxon, continental and Mediterranean. Their main difference lies in the level of state involvement in social protection and labour in particular; support of corporate social responsibility or business involvement in social initiatives. The study has found that there is no united system, as there is no more effective, even those models where social responsibility of business and the state is in a high level, there is a high tax burden. Therefore, Ukraine should learn from the experience of these states to create their own effective mechanism of corporate social responsibility in the country.

Key words: social model, corporate social responsibility, northern model, Anglo-Saxon model, continental model, Mediterranean model.